

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:05.09.2018 ✓Accepted/Kabul:25.09.2019

DOI: 10.30794/pausbed.457445

Araştırma Makalesi/ Research Article

Taştepe, Ç. ve Horoz. H. (2019). "Geleneksel Türk El Sanatlarından Biri Olan Kanaviçenin Dünü, Bugünü, Yarını" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 37, Denizli, s.135-140.

GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARINDAN BİRİ OLAN KANAVİÇENİN DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI

Çiğdem TAŞTEPE*, Hatice HOROZ**

Özet

Geleneksel el sanatlarımızdan biri olan kanaviçenin Türk toplumunda kullanımı çok eski tarihlere dayanmaktadır. İşlemenin ilk örneklerine Asya'da rastlanmakta ve oradan Avrupa'ya geçtiği bilinmektedir. Kanaviçe daha önceleri pek çok medeniyette kullanılmış ve halen kullanılmaktadır. Her medeniyette kullanım şekli, kullanım alanları ve anlamları değişiklik göstermektedir. Geçmişte giysi, ev tekstili, aksesuarlar gibi geniş kullanım alanları bulan kanaviçe günümüzde eski önemini yeniden kazanmaya başlamıştır. Özellikle internet kullanımıyla birlikte, dünya çapında, gençler arasında yeni sayılabilecek bir iş alanı olarak giysi parçalarına, dekoratif ürünlere veya 'hoop art' olarak da bilinen kasnakların içine yerleştirilmiş kumaş parçalarına uygulanmakta (duvar süsü olarak) ve ticareti yapılmaktadır. Bizler Türk toplumu olarak, el sanatlarımızın bir parçası olan kanaviçeye, zengin motif yelpazemizden örnekler katarak kültürümüzü yansıtabilir, böylece toplumumuza ait bu tekniğin kaynağını vurgulayabiliriz. Bu çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma ile ilgili olarak yerli ve yabancı kaynaklar taranmış olup, araştırma; kanaviçenin tarihine değinerek, günümüzdeki kullanım alanlarını ve gelecekte neler yapılabileceği ile ilgili önerileri kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kanaviçe, Geleneksel Türk el sanatları, El sanatları.

YESTERDAY, TODAY, TOMORROW OF CROSS-STITCH ONE OF TRADITIONAL TURKISH HANDICRAFTS

Abstract

The use of cross-stitch, one of our traditional handicrafts, in Turkish society is based on very ancient histories. It is known that the first examples of the embroidery were found in Asia and then passed to Europe. The cross-stitch has been used in many civilizations and is still being used. In every civilization, usage, usage areas and meanings change. In the past, it has found widespread uses such as clothing, home textiles, accessories, and now it has begun to regain its former importance. Especially with the use of the internet, worldwide, it is being applied as a new business area among young people, in pieces of clothing, decorative products or on fabric parts placed in pulleys, also known as 'hoop art' (as wall decoration). As Turkish society, we can reflect our culture by adding samples from our archive of rich cross-stitch designs, which is a part of our handicrafts, so we can emphasize the source of this technique belonging to the society. Descriptive research method is used in this study. Domestic and foreign sources were scanned in relation to the research. The research includes the history of the cross-stitch, the areas of use today, and what to do in the future.

Key Words: Cross stitch, Traditional Turkish handicrafts, Handicrafts.

* Öğr. Gör., Beykent Üniversitesi, MYO, İSTANBUL.

e-posta: cigdemtasstepe@beykent.edu.tr (orcid.org/0000-0001-9567-2632)

** Öğr. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gerde MYO, BOLU.

e-posta: haticehoroz@ibu.edu.tr (orcid.org/0000-0001-7221-7186)

1. GİRİŞ

İlkçağlardan beri insanoğlu kıyafetlerini ve çevresini süslemek için çeşitli süsleme ve bezeme yöntemleri kullanmıştır. Bu süsleme ve işleme teknikleri toplumların yaşadığı iklim, coğrafya, sosyal çevre, din ve yaşam koşullarına göre şekillenmiştir. Böylece her toplumun kültürel öğelerini yansıtan değerleri oluşmuştur. Bu değerler göç, savaş, ticaret gibi sebeplerle etkileşim sonucunda, toplumlar arasında bazen benzer özellikler de göstermiştir.

Bu çalışma; geleneksel el sanatlarımızdan biri olan ve üzerine işlenen motiflerde toplumun kültürünü, yaşama biçimini, inanç ve değerlerini, ekonomik durumunu yansıtan kanaviçenin, yirmi birinci yüzyılda dünyanın ve ülkemizin bilgi çağını yaşadığı dönemde, dünü nasıldı, bugün ne durumda ve gelecekte ülkemiz ve kültürümüz adına neler yapılabilir sorularına ilişkin bilgi ve önerileri kapsamaktadır.

2. KANAVİÇE NEDİR?

Yazılı literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmış olan kanaviçe; seyrek dokunuşlu 'kanava' adı verilen kumaşın esas kumaş üzerine yerleştirilerek, renkli iplik ve kukalarla işlenecek motifin, sayılarak çıkartılmasıyla oluşturulan bir işleme çeşididir (Arseven, 1975: 843; Korkusuz, 1980: 146). Bu işleme kumaşın yüzünü süslemekte ve kalitesini zenginleştirmektedir (Eronç, 1984: 25).

Meydan Larousse'da "adı İtalyanca Canavaccio veya Caneveccio'dan gelen, seyrek dokunmuş kolalı keten bezi, böyle bir bezin üzerine yapılmış işleme, el işlemlerinde kullanılan çok seyrek örtülü bir cins tül" olarak ifade edilmiştir (Anonim, 1971: 859).

Kanaviçe tekniği, ipliği sayılabilen kumaşlar üzerine direkt, sayılamayan kumaşlara ise kanava bezi üzerine dikilerek ipliklerin birbirine çapraz olarak kumaşa işlenmesi ile oluşmaktadır (Onuk vd. , 2005: 29).

Avrupa, Avustralya ve Amerika'da ise kanaviçe; 'cross stitch veya needlework' yani 'çapraz dikiş veya iğne işi' olarak kullanılmaktadır. Ross kanaviçeyi (cross stitch); "iğne ile yapılan küçük 'x' şekillerinden oluşan bir işleme türü" olarak açıklamaktadır (Ross, 1993: 4).

2.1. Kanaviçenin tarihi

Kanaviçe kolay yapılması, renkli ve gösterişli olması nedeniyle çok eskiden beri sevilen bir işleme türüdür (Ana Britanica, 1994: 502). Kanaviçenin tarihi incelendiğinde, işleme tarihinin içerisinde yer aldığı ve işlemin tarihten ayrıştırılmadığı görülmektedir. Dünya çapında ilkel topluluklarda ve büyük medeniyetlerde uygulanmış olan işleme, çağlar boyunca gelişerek çeşitlenmiş, yayılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. İşlemler, ait oldukları toplumların ve bölgelerin; kültürel, sosyal ve ekonomik değerlerini içinde barındırırlar. Kullanıldığı toplumun yaşam biçimini, değerlerini, duygularını yansıtan işlemler arasında kanaviçe ise sık kullanılan yöntemlerden biridir.

En eski örneklerinin Mısır medeniyetine ait olduğu bilinen işlemler, oradan literatür ve el sanatları olarak Doğu'ya, Akdeniz Bölgesindeki medeniyetlere, Çin ve Hindistan'a taşınmıştır (Aiken,1999:12). Ward (1897) yapmış olduğu çalışmasında; Asya ve Mısır kökenli olduğuna inanılan işlemin ilk örneklerinde basit geometrik şekiller bulunan kalıpların kullanıldığından bahsetmektedir. Sonraları Mısır'da sembolik birimlerle karıştırılmış bitki motifleri kullanılırken, Asya kökenli olanlarda insan ve hayvan motifleri geliştirilmiştir. Yunan ve Romalılar işlemeyi Anadolu'da yaşamış olan Antik Frigya ve Lidya insanlarından almışlardır. Frigyalılara ait işleme örnekleri başta geometrik desenlerden oluşmaktadır, sonraları bitki ve hayvan figürleri de kullanılmıştır (Ward, 1897: 319).

"Ortaçağ Bizans'ında mahkeme kıyafetleri ve dini kıyafetler, İrânlılardan kopya edilen ve geliştirilen, zengin renkler ve süsleme tasarımlarıyla altın, inci, gümüş gibi malzemelerle işlenmiştir. Yine Ortaçağ'da Yunanistan'da, İrân ve İtalya'nın dekoratif motiflerinden esinlenilerek, ketenden yapılmış paneller renkli ipeklerle, geometrik ve floral desenlerle işlenmiştir. Bizans işleme sanatının etkisi tüm Avrupa'da görülmektedir. Avrupa'da giysiyi zenginleştirme aracı olarak kullanılan işlemler, kilise çubbelerinde, ev tekstili ve mobilyalarında, duvar süslerinde kullanılarak gelişmiştir. Hıristiyan kiliselerinin yüzyıllar boyunca büyümesi, İncil'deki rakamların, dinsel

sembollerin ve azizleri tasvir eden dini tasarımların işlemlere konu olmasını sağlamıştır. Özellikle kayda değer işleme stilleri arasında Asya kökenli, İran, Hindistan, Çin ve Japonya bulunmaktadır. Çin'e ait işlemler özellikle giysi süslemelerinde kullanılmıştır. Bu giysilerin ulaşılabilen ilk örnekleri Türkistan'da Tang Hanedanlığına aittir ve elbiseler tamamen geleneksel motiflerle kaplanarak işlenmiştir. Ticaretin kurulmasıyla birlikte Hindistan ve Uzak Doğu'nun etkileri Avrupa'da görülmüştür" (Aiken, 1999: 10).

Kanaviçe Türklerde, 16. yüzyıldan itibaren uygulanmış, fakat 19. yüzyıldan itibaren yaygınlaşarak Anadolu Türk halk işlemleri içerisinde yerini almıştır (Demirel, 2016; Aktaran, Odabaşı ve Kandemir, 2018: 437). 20. Yüzyıla gelindiğinde Anadolu'nun hemen her bölgesinde en yaygın iğne tekniği olarak kullanılmıştır (Barişta, 1997: 45). Ülkemizde kullanılan motiflerde; kişiler, aktarmak istedikleri duygularını, doğa güzelliklerini ya somut ya soyut formlar kanalıyla ya da ikisinin bileşiminden oluşan formlarla sunmuşlardır. Kullanılan motiflerde genellikle bitkisel formların ağır bastığı araştırmalar sonucunda görülmektedir (Çolakoğlu, 2006: 186). Bunun yanında bazı yörelerde geometrik formların da kullanımı mevcuttur (Altun, 2004: 55-66).

18. yy işleminin tüm dünyaya yayıldığı dönemdir. Doğu'da ipekten yapılan Japon kimonoları eşsiz seviyede yetenek sergilerken, Avrupa'da her iki cins için de modaya uygun giysiler zengin ve kaliteli işlemlerle dekore edilmiştir. Köylü toplulukları Avrupa'da geleneksel teknikleri geliştirerek kullanmaya devam etmişlerdir. Bu insanların büyük miktarı Amerika'ya göç ettiğinde işlemlerini de yanlarında götürmüş ve geleneksel işlerine yeni elementler eklemiştir (Aiken, 1999: 12).

İrlanda'ya ait kanaviçe (celtic cross stitch) işleme motiflerini Orr ve Clarke dört ana başlık altında toplamışlardır. Bunlar: ateş, su, hava ve toprağı temsil eden motiflerden oluşmaktadır (Orr ve Clarke, 2002: 15).

Fotoğraf 1. Havayı, suyu, güneşi simgeleyen motifler (Orr ve Clarke, 2002: 33-86).

İşleminin medeniyetler arasında çağlar boyunca yayılmış olması sebebiyledir ki; farklı ve birbirinden çok uzak medeniyetlerde aynı motiflere rastlanmaktadır. Örneğin; ülkemizde pek çok yörede bulunmakta olan kanaviçe üzüm motifi İrlanda'ya ait (celtic cross stitch) yöresel kanaviçe motiflerde de görülmektedir.

Fotoğraf 2. İrlanda'ya ait kanaviçe bordür işleme örneği (Orr ve Clarke, 2002: 33-86).

Fotoğraf 3. Ülkemize ait kanaviçe peşkir işleme (Anonim-a, 2018).

Fotoğraf 4. Konya İli Çumra İlçesine ait yastık yüzü işleme (Şahin, 2006: 363).

Fotoğraf 5. İngiltere'ye ait 18-19. yy. kanaviçe örneği (menekşe)(Greenoff, 2005: 15).

Fotoğraf 6. Konya İli Çumra İlçesine ait yastık yüzü işleme (menekşe) (Şahin, 2006: 345).

20. yy'a gelindiğinde işleme ve kanaviçe hala kullanılmaktadır. 1960'larda İngiltere'de işleme okullarda ve kolejlerde öğretilmeye başlanmıştır. Pek çok ülkede lonca ve derneklerde eğitimi artarak verilmeye devam etmektedir. Gelişen makine teknolojisi ve diğer modern tekniklerle birlikte işleme ve kanaviçenin güzel sanatlarda görünürlüğü artmıştır (Aiken, 1999: 13).

2.2. Günümüzde kanaviçe

Aiken'e göre; en eski tekstil el sanatlarından biri olan işleme, bir sanat olarak da ününü yüzyıllarca korumuş ve bu sanat asla yok olmamıştır (Aiken, 1999: 10). Günümüzün yüksek teknolojili, hızlı tempolu dünyasında işleme ve kanaviçe popülerleşerek büyümekte ve bugün geçmişte olduğundan daha fazla kalıp, iplik ve malzeme kullanılmaktadır. Fakat günümüzde her ne kadar geleneksel el sanatlarına ait ürünler fabrikalarda ucuz ve seri bir şekilde üretilebiliyor olsa da, bu sanatsal ürünlerin el emeği mi yoksa fabrikasyon mu oldukları kolayca fark edilebilmekte ve bu durumda el işçiliğinin maliyetinin fazla olması ve üretimin uzun sürmesine rağmen tercih edilmesini sağlamaktadır.

Özellikle 2000'li yılları ele aldığımızda, kanaviçenin güncelliğini koruyan bir el sanatı olarak üretimi ve kullanımı, yapılan yerli ve yabancı çalışmalarda görülmektedir. Üreticiler ya daha önceden yapılmış çalışmalarını kişiselleştirip değiştirerek ya da var olan tasarımlara yeni desenler ekleyerek üretime devam etmektedirler.

İnternet kullanımının yaygınlaşması ve sadece el emeği ürünler satan sitelerin (Amerika menşeli etsy, Almanya menşeli dawanda, İngiltere menşeli folksy ve Türkiye’de zet gibi) var olması, dünya çapında bu tür ürünlerin bilinirliğini, üretimini ve satışını artırmaktadır. El yapımı ürün satış siteleri; kişilerin veya küçük ölçekli işletmelerin ürettikleri özgün tasarımlarını ya da geleneksel ürünlerini ulusal ve uluslararası düzeyde pazarlayabildikleri sanal bir platformdur. Pek çok ülkede bu tür sitelerin var olması, bu sitelerin bireysel, yerel ve yöresel çalışmaları içermesi ülkelere ait kültürel sanatların da dünyaya pazarlanmasında bu sitelerin bir kapı görevi görmesine neden olmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma ile ilgili olarak yerli ve yabancı kaynaklar taranmış olup, araştırma; kanaviçenin tarihi gelişimini, günümüzdeki kullanım alanları ve gelecekte neler yapılabileceği ile ilgili önerileri kapsamaktadır.

3.1. BULGULAR VE YORUM

Dünya çapında ilkel topluluklarda ve büyük medeniyetlerde uygulanmış olan işleme, çağlar boyunca gelişerek çoğalmış, yayılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Mısır’dan sonra Orta Asya’ya yayılarak Hindistan, Çin, Japonya oradan Anadolu üzerinden Avrupa ve İrlanda’ya, göçler yoluyla da Amerika, Avustralya’ya kadar pek çok topluluk tarafından kullanılmış ve hala da kullanılmaktadır. Kanaviçede kullanılan motifler, kanaviçenin kullanıldığı topluma göre toplumun yaşayış biçimi, ekonomisi, dini, inancı, kültürel birikimi doğrultusunda şekillenmiştir. Örneğin Hindistan’da fil desenleri işlenirken Çin’de ejderha, Türkiye’de Osmanlı motifleri, çiçek, hayvan motifleri, İrlanda’da balık, deniz, su, hava, toprak temalı motifler kullanılmaktadır.

Kanaviçe geçmişte; genç kızların çeyizlerinde, masa örtüsü, giysi, havlu, bohça, yastık, minder, nevresim gibi kullanım alanları bulurken günümüzde bunların yanında pek çok çeşit giysi ve aksesuarda, modern süs eşyalarında, panolarda, çanta, küpe, kolye, broş ve hediyelik eşyalarda kullanılmaktadır. Bu ürünler üzerine işlenen motifler ülkeler bazında farklılık göstermesine rağmen gerek küreselleşmenin etkisi gerek internet kullanımının yaygınlaşması gerekse modanın etkisiyle uluslararası düzeyde benzerlikler göstermeye başlamıştır. Fakat farklı ülkelere ait ‘el yapımı ürün satış siteleri’ incelendiğinde ürünün üretildiği ülkeye göre motiflerde kültürel özelliklere ulaşmak mümkündür.

Çok sayıda insanın işleme ve kanaviçeye yönelik eğitim, kitap ve video talepleri, bu antik el sanatına olan ilginin gelecek bin yılda da devam edeceğini kanıtlamaktadır (Aiken, 1999: 12).

4. SONUÇ

İşlemeler geleneksel Türk el sanatlarının ve Türk kültür varlıklarının içerisinde önemli bir yere sahiptir. Görülen o ki işleme tüm dünyaya Mısır ve Anadolu’da yaşayan farklı medeniyetler aracılığıyla yayılmıştır. Yaşanılan bölgenin kültürü, dini, yaşama biçimi ve teknolojik gelişmişliğiyle birlikte şekillenmiştir ve dünyanın farklı bölgelerinde, farklı kültürlerinde aynı tasarımların da kullanımına rastlanmaktadır. Günümüzde, teknoloji ve internetin yaygın kullanımıyla birlikte, dünyanın neredeyse tüm bölgelerinde uygulanmakta olan kanaviçe (cross stitch) içerisinde kültürel ve güncel tasarımları barındırmaktadır.

Modern desenlerle birlikte kanaviçenin, kasnak içerisinde dekoratif duvar süsü olarak (hoop art), kitap ayracı, Amerikan servis, küçük keseler, dekoratif yastık, havlu, takı, farklı hediyelik süs eşyaları veya giysi parçaları gibi kullanım alanları geliştirilmeye devam edilmekte olup, kanaviçe uygulanarak yapılmış olan tasarımlar ticari bir ürün haline gelmiştir. Bizler Türk halkı olarak ticari amaçlarla yapılmakta olan bu tür ürünlere, kendi kültürümüzden motifler ekleyerek veya sandıklarda eskimeye bırakılmış ürünleri restore ederek katkıda bulunabilir, tüm dünyaya kültürümüzü tanıtabilir ve yeni bir iş kolu gibi görünen el emeği yoğun kültürel dokulu tasarımların karlı kazançlarından faydalanabiliriz.

Türk toplumunun kültürel öğelerini yansıtan işleme tekniklerinden biri olan kanaviçenin korunması, yaşatılması ve özelliklerini kaybetmeden gelecek kuşaklara aktarılması gerekir. Bizler Batı'yı taklit etmek yerine geleneksel el sanatlarımızın özünden yararlanıp, onları yeniden yorumlayarak çağdaş sanatlar içerisinde kültürümüze yer açabiliriz. Bu durum, çağdaş ve bize özgü eserlerle tarihimizin ve kültürümüzün köklerinin derinliğini yansıtırken öte yandan da Batı'nın gölgesinde kalmış olan sanat faaliyetlerinin içinde yerimizi almamıza yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aiken, S. (1999). *Embroidery & Cross Stitch*. Australia: Craftworld Books Pty Ltd.
- Altun, G. (2004). Konya Meram İlçesi Karadiğın Kasabası'nda Kanaviçe İşlemeler. Konya: *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 11. Sayfa: 55-66.
- Anonim-a, (2018). <http://nazarca.com.tumblr.com/post/165848196955/pe%C5%9Fkir-kanavi%C3%A7eleri-kanavi%C3%A7eli-havlu-%C3%B6rneklere>
- Anonim-b, Ana Britanica, *Genel Kültür Ansiklopedisi*, C.12.
- Anonim-c, (1971). "Kanaviçe", *Meydan Larousse*, C. 6, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Arseven, C. E. (1975). *Sanat Ansiklopedisi*. C.II, İstanbul: MEB.
- Barıştta, H. Ö. (1997). *Türk İşlemelerinden Teknikler*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Çelebik, G. (2016). Milas Ve Çevresinde Bulunan Kanaviçe İşlemelerinin Tür Özellikleri. *NWSA*: Vol:11, Number: 4.
- Çolakoğlu, E. (2006). 20. yy. İskenderun Merkez ve Köylerinde Bulunan Kanaviçe İşlemeleri, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Demirel, Emine (2016). "Kanaviçe ve Assisi: İki Farklı Nakış Türünün İncelenmesi". *Uluslararası Türkiye-Çekya İlişkileri Sempozyumu ve Karma Türk Sanatları Sergisi* (10 -14 Temmuz 2016), s. 380-337.
- Eronç, P. (1984). *Giyim Süsleme Teknikleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Greenoff, J. (2005). *Cross Stitch Antique Style Samplers*. UK-Devon: David and Charles.
- Korkusuz, S. (1980). *Nakış*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Odabaşı, E. ve Kandemir, M. (2018). Kanaviçe İğne Tekniğinin Günümüz Teknolojisinde Tasarım Ve Uygulama Süreçleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. Sayı: 11(24). Sayfa: 435-447.
- Onuk, T. Akpınarlı F., Ortaç S., Ayda D., Küçükömürler S. ve Köklü H. (2005). *Ankara İli El Sanatları ve Beslenme Kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Orr, A. Clarke L. (2002). *Celtic Cross Stitch: Over 40 Small, Exciting and Innovative Projects*. New Holland: Sterling Publishing Co., Inc.
- Ross, G. (1993). *Cross Stitch Designs*. Australia: Greenhouse Publications Pty.Ltd.
- Şahin, Ü. (2006). *Konya ili Çumra ilçesi evlerinde bulunan kanaviçe işlemleri* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ward, J. (1897). *Historic Ornament: treatise on decorative art and architectural ornament*. London: Chapman and Hall.